

УДК 347.457

ВІДНОСИНИ У СФЕРІ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

THE RELATIONS WITHIN THE SPHERE OF CONSUMER CREDIT AS AN OBJECT OF LEGAL REGULATION

Пономаренко О.О.,
аспірант

Інституту законодавства Верховної Ради України

У статті досліджуються специфіка правового регулювання відносин споживчого кредитування, співвідношення понять споживчого кредиту й банківського кредиту, розглядаються основні передумови виокремлення таких правовідносин в окрему групу.

Ключові слова: споживчий кредит, банківський кредит, грошово-кредитні відносини, правовідносини споживчого кредитування, економічні відносини, фінансові відносини.

В статье исследуются специфика правового регулирования отношений потребительского кредитования, соотношение понятий потребительского кредита и банковского кредита и рассматриваются основные предпосылки выделения таких правоотношений в отдельную группу.

Ключевые слова: потребительский кредит, банковский кредит, денежно-кредитные отношения, правоотношения потребительского кредитования, экономические отношения, финансовые отношения.

The article examines the specifics of legal regulation of consumer credit, the ratio of the concepts of consumer credit and bank credit, and the basic issues of including such legal relations into separate group.

Key words: consumer credit, bank credit, monetary relations, legal consumer finance, economic relations, financial relations.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток правовідносин у сфері споживчого кредитування – унікальне явище сучасності. Розуміння сучасних процесів розвитку ринкової економіки за останні кілька десятиліть вивчення її закономірностей надають можливість визначити вектор розвитку кредитних відносин, що явно вказує на активізацію й актуалізацію споживчого кредитування. Основні напрями реформування правової бази у сфері споживчого кредитування в кожній окремо взятій державі визначаються з огляду на унікальні чинники, такі як специфіка національного законодавства та навіть регіональні особливості товарно-грошового обороту. Однак специфіка правового регулювання відносин споживчого кредитування в будь-якій державі має й чимало спільних рис, зумовлених сутністю самого явища споживчого кредиту.

Стан дослідження. Питання правового регулювання відносин споживчого кредиту досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як В. Лагутін, С. Маслова, С. Аржевітін, А. Ковальчук, Л. Рябко, Л. Воронова, Н. Малєін, Л. Врей та інші.

Мета статті. Розглядаючи суспільні відносини у сфері споживчого кредитування як об'єкт правового регулювання, не можна залишати поза увагою належність таких відносин до категорії грошово-кредитних. Наразі ані серед представників вітчизняної правової науки, ані серед західної наукової спільноти не існує узгоджених позицій із приводу чіткого визначення або хоча б розмежування таких понять, як економічні відносини, фінансові відносини, грошові відносини, кредитні відносини, грошово-кредит-

ні відносини, фінансово-кредитні відносини, відносини споживчого кредитування, кредит, тощо. Варто зазначити, що чітке розмежування цих понять у контексті саме юридичної науки дасть змогу не лише впорядкувати наявні теоретичні розробки у сфері правового регулювання споживчого кредитування, а й сформулювати сучасне та обґрунтоване юридичне визначення правовідносин споживчого кредитування.

Виклад основного матеріалу. Відсутність єдиного підходу до формування термінологічно-категоріального апарату у сфері правового регулювання відносин споживчого кредитування, можна пояснити насамперед такими чинниками:

- міждисциплінарний характер наявних досліджень у цій сфері (більшість наукових праць у цій сфері стосуються економічних наук, а правові аспекти розглядаються поверхово і, як правило, із позицій саме економічної науки),
- кардинальні відмінності між розумінням самого поняття «кредит» у дослідженнях вітчизняних і західних науковців,
- відсутність ґрунтовних теоретичних досліджень вітчизняних науковців у сфері саме споживчого кредитування.

Розуміючи під відносинами споживчого кредитування певну відокремлену групу економічних відносин, спробуємо з'ясувати її місце в системі суспільних відносин. Задля цього розглянемо наявні доктринальні підходи до визначення категорій суспільних відносин, що тією чи іншою мірою пов'язані зі споживчим кредитуванням.

Так, В. Лагутін розрізняє грошові відносини, фінансові відносини і кредитні відносини, при чому він наголошує, що з-поміж указаних грошові відносини є найширшою категорією. Зазначається, що такі відносини пов'язані насамперед із виміром вартості (ціни) різноманітних товарів і послуг, а також зі здійсненням оплати за товари й послуги в безготівковій і готівковій формах. У ринковому господарстві гроші опосередковують рух усієї системи економічних відносин, оборот усіх видів капіталу, процес відтворення національного продукту. Отже, поняття грошових відносин не надається, однак пропонуються визначення фінансових відносин: «Фінансові відносини – це частина грошових відносин, яка пов'язана із формуванням, розподілом і використанням грошових коштів з метою забезпечення потреб держави, підприємств (фірм) і громадян (домогосподарств). У відтворювальному процесі фінансові відносини виражають насамперед відносини розподілу. Характер і зміст фінансових відносин в основних рисах завжди визначається характером грошових відносин» [1, с. 14–17].

Стосовно кредитних відносин зазначається, що вони мають поворотний і відплатний характер. Виходячи з аргументів, що наводить В. Лагутін, можна дійти висновку, що кредит є одним із базових фінансових інструментів, за допомогою якого відбуваються розподільні та перерозподільні процеси в економіці. Також зазначається, що кредитні відносини – це категорія відносин, пов'язаних із відтворенням позичкового капіталу [1, с. 18–23].

Водночас дискусійною є теза В. Лагутіна про те, що саме поняття «кредит» відображає економічні відносини між кредитором і позичальником, котрі виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення. Варто зазначити, що серед вітчизняних науковців існують й інші прихильники визначення кредиту саме як економічних відносин (С. Маслово, О. Опалов, Б. Луців, С. Галицька) [2, с. 87]. Загалом же результати дослідження поняття «кредит» як економічної категорії суттєво відрізняються у вітчизняній і західній науковій доктрині. Представники зарубіжної наукової спільноти розуміють під кредитом саме суб'єктивну сторону специфічних правовідносин між сторонами, що пов'язані з наданням у позику матеріальних цінностей. Так, А. Мітчелл Іннес і Л. Врей уважають, що поняття «кредит» і «борг» стосуються одних і тих самих відносин, але характеризують їх з боку представників різних сторін таких відносин. Наприклад, якщо особа А надає позику, виражену в грошах (або інших матеріальних цінностях), особі Б, то відносини, що виникають між ними, з боку А вважатимуться кредитом, а з боку Б – боргом [3, с. 30–34].

Отже, можна дійти висновку, що українські науковці (у своїй більшості) намагаються поняттям «кредит» окреслити об'єктивну, а західні вчені – суб'єктивну сторону таких відносин.

Не менш складною виходить ситуація із наявними науковими підходами до визначення поняття грошово-кредитних відносин. Це поняття також є дискусійним і не тільки серед українських науковців, а й серед представників зарубіжної наукової спільноти. Більше того, деякі вчені, посилаючись на швидкий розвиток кредитних відносин і самого інституту кредиту в сучасних умовах існування ринкової економіки, уважають, що кредит, фактично, поступово замінює гроші в економічних відносинах, а вся система таких відносин набуває форми товарно-кредитних відносин (а не товарно-грошових). За такого підходу категорія грошей замінюється кредитними зобов'язаннями, саме явище грошово-кредитних відносин зводиться виключно до кредитних відносин, а споживче кредитування набуває значення базового виду кредитування [4]. Уважаємо, що хоча такий підхід і має чимало прихильників та аргументи на свою користь, гроші й кредит не можна ототожнювати, адже вони не можуть розгля-

датися навіть як альтернативні категорії. Гроші й кредит виконують принципово різні економічні функції, а з погляду економічних правовідносин узагалі регулюються в межах різних галузей права (фінансового та цивільного, відповідно).

Альтернативним є науковий підхід, згідно з яким грошово-кредитні відносини – це відносини між суб'єктами ринку в процесі перерозподілу вартості в грошовій формі на засадах повернення й платності. Зокрема, серед прихильників саме такого підходу можна зазначити С. Аржевітіна, який дає таке визначення грошово-кредитних відносин: «Грошово-кредитні відносини – це сукупність взаємозв'язків, пов'язаних з рухом грошових потоків, які виникають між різними суб'єктами фінансового ринку в процесі формування, розподілу, перерозподілу та використання вартості в грошовій формі на умовах поворотності та платності для забезпечення безперервності суспільного відтворення та економічного зростання» [5, с. 9]. Отже, виходячи з наданого визначення, грошово-кредитні відносини можна вважати лише окремим видом кредитних відносин, який здійснюється в грошовій формі. Звісно, такий підхід до визначення грошово-кредитних відносин теж має суттєві недоліки, адже виникає «вузьке» розуміння цієї категорії.

Під час аналізу зазначених підходів до визначення поняття грошово-кредитних відносин ми дійшли висновку, що більш обґрунтованим є широке розуміння грошово-кредитних відносин як явища, що охоплює всю сферу кредитних відносин (незалежно від форми їх реалізації), а також усі економічні відносини, які тією чи іншою мірою пов'язані з кредитними грошима. Отже, особливого значення набувають не лише кредит і кредитні відносини, а й відповідний вартості кредиту еквівалент у грошовому вимірі (і самі гроші як мірило вартості).

Варто зазначити, що відносини у сфері споживчого кредитування за своїм економічним змістом належать до загальної типології кредитних відносин, а отже, і співвідношення із грошово-кредитними відносинами стосується споживчого кредитування тією самою мірою, що й кредитних відносин загалом.

Водночас варто наголосити, що такий ґрунтовний аналіз відображає скоріше економічну складову зазначених понять, не приділяючи при цьому належної уваги юридичним аспектам. З огляду на специфіку цього дослідження вважаємо за доцільне розглядати споживчий кредит через правові категорії. Адже для визначення місця правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері споживчого кредитування, у системі права доцільно розглядати лише відносини, урегульовані правом.

Насамперед спробуємо встановити місце відносин споживчого кредитування в загальній системі суспільних відносин. З огляду на викладені вище міркування, можна сформулювати такий логічний ланцюг: суспільні відносини – економічні відносини – грошово-кредитні відносини – кредитні відносини – відносини у сфері споживчого кредитування. Варто зазначити, що такий ланцюг є умовним, адже складна специфіка споживчого кредитування тісно пов'язується з такими окремими комплексами відносин, як грошові (або фінансові) та товарно-кредитні. Переходячи до юридичної складової, потрібно зауважити, що під правовідносинами ми тут і далі розуміємо суспільні відносини, урегульовані правом [6, с. 345–348].

Під правовідносинами у сфері споживчого кредитування ми розуміємо саме сукупність однорідних суспільних відносин (між кредитором і позичальником), що регулюється в межах таких галузей права, як цивільне, господарське, міжнародне приватне, фінансове, та окремими нормами деяких суміжних галузей. Загалом основний масив правових норм у сфері споживчого кредитування (як в Україні, так і в правових системах зарубіжних країн) зосереджено в межах цивільного права. Складна

економічна складова й особливості правової природи споживчого кредиту як окремого виду правовідносин не надають можливості однозначно встановити, до предмета (об'єкта) правового регулювання якої галузі права належать такі правовідносини, однак більшість досліджених нами наукових джерел містять аргументи саме на користь галузі цивільного права. Водночас саме через належність кредитних відносин до грошово-кредитних доволі часто в працях (особливо українських науковців і представників держав колишнього СРСР) зустрічається теза про належність усього комплексу кредитних правовідносин (включно із правовідносинами у сфері споживчого кредитування) до галузі фінансового права [7, с. 489]. Серед вітчизняних науковців, які дотримуються такої думки, варто насамперед зазначити А. Ковальчука, котрий стверджує, що кредитні відносини належать до правовідносин у сфері фінансових послуг, а отже, регулюються саме фінансовим правом. Більше того, він зазначає, що, беручи до уваги складність зв'язків таких правовідносин з іншими галузями права, лише фінансове право регулює весь спектр таких відносин, які пропонує називати фінансовими [8, с. 107–109]. Таку позицію можна пояснити саме невід'ємним компонентом грошей, який так чи інакше наявний у всіх кредитних відносинах як мірою вартості або взагалі є об'єктом кредитних правовідносин.

Отже, саме специфіка об'єкта правовідносин у сфері споживчого кредитування і є причиною таких тісних міжгалузевих зв'язків. Більше того, саме специфіка об'єкта в поєднанні з особливостями суб'єктного складу таких правовідносин відрізняє споживче кредитування від інших видів кредитування.

Як зазначалося раніше, об'єктом кредитних правовідносин можуть бути гроші або товари. Однією з характерних рис споживчого кредиту є саме те, що як об'єкт є товари (точніше грошовий еквівалент вартості товару). Тут варто підкреслити, що історичне значення споживчого кредиту доволі часто недооцінюють, адже кредит у грошовій формі став застосовуватися в економічному обороті набагато пізніше, ніж у товарному. Отже, споживчий кредит у товарній формі є первинним виглядом кредитних правовідносин, а грошовий кредит – похідним.

Кредит як вид правовідносин на основі позикової угоди виник ще за часів розвитку товарного обігу в натуральній формі. Спочатку об'єктом кредиту слугували лише матеріальні цінності, товари. Згодом, із розвитком грошового господарства, об'єктом кредитних відносин уже стали гроші [9, с. 162]. Однак це жодною мірою не означає, що кредитування в товарній формі втратило своє економічне значення із розвитком алгоритмів товарно-грошового обігу [10, с. 69]. Варто зазначити, що реалізовані товари, виконані роботи, матеріально-технічні ресурси й досі можна вважати об'єктами кредитних правовідносин у вигляді поворотного руху вартості кредиту, яка має грошове вираження. Однак необхідно також наголосити, що грошове вираження і гроші – поняття не тотожні. В економічному сенсі трансформація окремих індивідуально-визначених або родових речей, результатів робіт (послуг), щодо яких надана відстрочка платежу, у грошове вираження полягає в тому, що незалежно від форми надання кредиту – грошової або товарної, кредит має грошову природу, оскільки сама можливість виникнення кредитних відносин нерозривно пов'язана з еквівалентністю обміну [11, с. 94]. Більше того, як зазначає Л. Рябко, особливістю саме кредитної угоди є те, що незалежно від початкових умов завершальна стадія завжди здійснюється саме у грошовій формі [10, с. 70].

Підсумовуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що правовідносини у сфері споживчого кредитування є складним комплексом грошово-кредитних відносин між кредитором (кредитодавцем) і боржником (позичальником), що регулюються нормами права та положеннями укладеної між ними угоди. Водночас специфіка споживчо-

го кредитування пояснюється не лише об'єктивною стороною таких правовідносин, а й особливостями суб'єктного складу. При чому під час аналізу національного законодавства України саме такі особливості виходять на перший план.

Поняття споживчого кредиту визначається українськими законотворцями в межах ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [12], де, зокрема, зазначено, що «споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції». Отже, виходить, що, згідно з нормами цього Закону, суб'єктами відносин споживчого кредитування потрібно вважати кредитодавця та споживача, при чому кредитором може бути банк або інша фінансова установа, а споживач (відповідно до положень цієї самої статті) – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Водночас Закон України «Про банки і банківську діяльність» [13] у ст. 2 визначає такий термін, як банківський кредит, так: «... будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми». Виходить, що зобов'язання, які виникають із відносин споживчого кредитування, стороною яких є банк, охоплюються поняттям банківського кредиту.

Отже, виходячи з положень чинного законодавства, можна дійти висновку, що поняття споживчого кредиту й банківського кредиту хоча й мають спільні риси, тим не менше, збігаються лише частково, адже споживчий кредит може вважатися банківським лише в тому випадку, коли однією зі сторін є саме банківська установа. Тобто, відносини споживчого кредитування Законом України «Про банки і банківську діяльність» регулюються лише в тій частині, що стосується участі банківських установ у таких відносинах. Водночас роль цього Закону у правовому регулюванні споживчого кредитування не можна недооцінювати, адже значна частина кредитів такого фактора надається саме банківськими установами.

У цьому контексті варто звернути увагу на те, що цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин характеризується юридичною рівністю суб'єктів права, диспозитивним характером норм та ініціативною суб'єктів у плануванні й реалізації таких відносин. Характеризуючи ж кредитні правовідносини, вітчизняні науковці (у своїй більшості) погоджувалися, що основною ознакою цивільно-правового методу регулювання є рівноправність учасників відносин. Проте специфіка кредитних відносин визначалася особливим правовим статусом банку (як органу, чия діяльність регулюється державою), а також принципами планового характеру банківського кредиту [14, с. 37]. Зазвичай банк був наділений владними повноваженнями (відносно позичальника), більше того, мав право втручання у відносини між підприємствами-позичальниками й впливати на такі відносини. Саме ці два аспекти, які мали місце за централізованого, планового кредитування, надавали можливість оскаржувати цивільно-правову природу кредитних правовідносин з огляду на нерівноправність суб'єктів. Принагідно доцільно зазначити, що застарілі форми кредитування, що існували за часів СРСР (зокрема ті, що стосуються планового кредитування), не тільки не характерні для сучасних реалій ринкової економіки, а й абсолютно не співвідносяться з категорією споживчого кредитування. Тут варто також відмітити той факт, що в разі використання суб'єктами господарювання у своїй діяльності дозволених форм кредитування позичальник не

перебуває в підпорядкуванні кредитора ані по вертикалі, ані по горизонталі, що визнавалося навіть радянськими вченими-юристами [15, с. 6]. Зокрема, як зазначав О. Юффе, цивільно-правовий характер кредитного зобов'язання є єдиною правильною позицією, навіть не зважаючи на адміністративний характер захисту таких відносин у СРСР і контрольні функції банку [16, с. 676–677].

На сьогодні для кредитних правовідносин, у тому числі й у разі банківського кредиту, характерними рисами є диспозитивність і юридична рівність сторін. Згідно зі ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [13], кредитні відносини регламентуються на підставі кредитних договорів, які укладаються між кредитором і позичальником у письмовій формі, визначають взаємні зобов'язання та відповідальність сторін і не можуть змінюватися в односторонньому порядку. Відповідно до чинних приписів ст. 1056 Цивільного кодексу України [17], за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати кошти (кредит) позичальникові в розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник – повернути кредит і сплатити проценти. Відповідно ж до ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» [12], договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитодавцем і споживачем, відповідно до якого кредитодавець надає кошти (споживчий кредит) або бере зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції в розмірі й на умовах, установлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом із нарахованими відсотками. Отже, сторони, вступаючи за взаємною згодою в кредитні правовідносини, а особливо у відносини споживчого кредитування, регулюють свої взаємовідносини в диспозитивному порядку, на що не раз указується законодавцями.

Іншим аргументом супротивників цивільно-правової природи інституту кредитних правовідносин, особливо в разі банківського кредиту, була відсутність норм, що забезпечують інтереси позичальника (наприклад, у разі відмови банку надати особі-позичальнику кредит), але на сьогодні цей аргумент уже втратив свою актуальність, адже кредитний договір передбачає наявність обов'язків в обох сторін (як зазначалося вище). Стосовно ж договору споживчого кредиту варто зазначити, що в Законі України «Про захист прав споживачів» прямо зазначається таке: «... Кредитодавець зобов'язаний повернути споживачеві кошти, сплачені ним згідно з договором про надання споживчого кредиту, але не пізніше, ніж протягом семи днів. За кожний день затримки повернення споживачу коштів, сплачених ним згідно з договором про надання споживчого кредиту понад установлений строк (сім днів), споживачеві виплачується неустойка в розмірі одного відсотка суми, належної до повернення кредитодавцем» [12].

Більше того, цивільно-правова природа кредитних правовідносин відображається й в інших нормативно-правових актах, які регламентують кредитні відносини. Зважаючи на зазначені обставини, на сьогодні серед вітчизняних науковців доволі поширеною позицією є те, що кредитні правовідносини мають усі ознаки, характерні саме цивільним правовідносинам, як-то: рівність правового статусу учасників незалежно від функцій, покладених на них у конкретному правовідношенні, диспозитивний характер поведінки суб'єктів, вільне їх волевиявлення, договірний характер взаємовідносин сторін [10, с. 20–22]. До таких висновків можна дійти в результаті аналізу чинних норм законодавства України, але, на жаль, під час дослідження кредитних відносин науковці й до сьогодні використовують застарілу аргументацію в межах критики цивільно-правового підходу. Уважаємо, що визначення специфіки відносин споживчого кредитування та виокремлення цієї групи однорідних правовідносин з-поміж загального масиву кредитних правовідносин сприятиме формуванню одноманітного підходу під час визначення

факту належності таких правовідносин до об'єкта правового регулювання тієї чи іншої галузі права. Більше того, проведене нами дослідження хоча й виявило наявність зв'язків сфери споживчого кредитування з різними галузями права, ми, тим не менше, погоджуємося, що найчіткіші зв'язки простежуються саме із галуззю цивільного права.

Отже, беручи до уваги чинні норми українського законодавства, можна зробити висновок, що основними сторонами договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування є кредитодавець і споживач, при чому можливі й інші варіанти назв сторін: банк і боржник (якщо споживчий кредит видає банк), кредитор і позичальник, тощо. Набагато важливішим є визначення суб'єктів, які мають правосуб'єктність для вступу у відносини споживчого кредитування згідно із законодавством України. Так, результати аналізу Законів України: «Про захист прав споживачів», «Про банки і банківську діяльність», окремих положень Цивільного кодексу та значної кількості інших нормативних джерел дають підстави вважати, що сторона споживача (боржника, позичальника) у відносинах споживчого кредитування має бути представлена виключно фізичною особою. Більше того, кредитодавець визначає низку вимог до таких осіб, зокрема йдеться лише про тих із них, які підпадають під категорію «споживач», тобто тих, які придбавають, замовляють, використовують або мають намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних із підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Отже, коло фізичних осіб, котрі мають право брати участь у таких правовідносинах із комплексом прав споживача споживчого кредиту, суттєво звужується.

Стосовно ж іншої сторони – кредитодавця (кредитора, в окремих випадках банку) можна з упевненістю стверджувати, що це має бути юридична особа, наділена відповідною правосуб'єктністю. Оскільки надання споживчих кредитів, як зазначалося раніше, регламентується в тому числі й Законом України «Про захист прав споживачів», де міститься формулювання «... банк або інша фінансова установа...» у контексті сторін у відносинах споживчого кредитування, варто уточнити, про які саме фінансові установи йдеться.

У загальних рисах поняття «фінансова установа» визначається Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», де, зокрема, зазначено таке: «... фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг» [18]. При чому, згідно з цим же Законом, під фінансовими послугами розуміються операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фактично, з-поміж небанківських установ споживчі кредити можуть надавати (тобто вступати у відносини зі споживчим кредитуванням) лише кредитні спілки. Фінансові компанії хоча й надають послуги, що подібні до споживчого кредитування, але де-юре вони не можуть вступати в такі правовідносини (принаймні на підставі чинних приписів українського законодавства).

Стосовно ж банків варто зазначити, що, згідно з положеннями Закону України «Про банки і банківську діяль-

ність», банком вважається юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків. При чому банківська ліцензія – це документ, який видається Національним банком України, на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність (залучення у вклади коштів фізичних і юридичних осіб, розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття й ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб).

У тому самому Законі встановлюється порядок ліцензування банківських установ, однак, урахувавши той факт, що надання кредитів (тим більше споживчих кредитів) є лише одним із видів банківської діяльності, зупинятися на порядку ліцензування та вимогах до відповідних юридичних осіб в межах дослідження споживчого кредитування недоречно, адже йдеться про надзвичайно великий масив правових норм і складну систему пов'язаних підзаконних актів Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Держкомфінпослуг, Держфінмоніторингу тощо.

Висновки. Підсумовуючи зазначене, можна дійти висновку, що правовідносини у сфері споживчого кредитування в Україні мають чимало специфічних рис, пов'язаних насамперед із тим, що вони регулюються не лише комплексом норм, що стосуються всіх кредитних правовідносин, а й особливою групою норм, які регулюють окремі аспекти захисту прав споживачів, а саме:

1) сутність відносин між кредитором і позичальником тут полягає в кредитуванні кінцевого споживання (кредити, які надають суб'єктам господарювання для виробничих цілей або для придбання активів, орієнтовані, відповідно, на іншу мету);

2) на відміну від інших видів кредитних відносин, які виникають переважно за участі суб'єктів господарювання, невід'ємним компонентом відносин споживчого кредитування є участь у таких відносинах фізичних осіб;

3) сам споживчий кредит вважають засобом задоволення споживчих потреб населення, тобто особистих потреб людей (уважається, що надання споживчих кредитів населенню, з одного боку, підвищує його платоспроможний попит, життєвий рівень загалом, а з іншого – прискорює реалізацію товарних запасів, послуг, сприяє створенню основних фондів) [19, с. 103–104];

4) відносини споживчого кредитування мають соціально орієнтований характер, оскільки вони сприяють вирішенню суспільних проблем – підвищенню життєвого рівня населення, утвердженню принципів соціальної справедливості;

5) юридичні особи – учасники таких відносин – наділені особливою правосуб'єктністю, їхня діяльність детально регламентована державою.

Загалом зазначені риси якнайкраще демонструють відмінності відносин у сфері споживчого від інших кредитних відносин. Хоча споживчий кредит і має чимало рис, схожих із банківським кредитом, ці поняття збігаються лише частково. Незважаючи на те що значна частина споживчих кредитів в Україні надається банківськими установами, той факт, що можливе надання таких кредитів й іншими фінансовими установами, унеможливає остаточний перехід споживчого кредиту в класифікацію банківських. Отже, на сьогодні є всі підстави вважати, що відносини у сфері споживчого кредитування мають чітко виражену специфіку, а дослідження їх лише як виду банківського кредиту не відображає повною мірою сутності цього складного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика / В.Д. Лагутін. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2002. – 215 с.
2. Маслова С.О. Ринок фінансових послуг: [навчальний посібник] / С.О. Маслова, О.А. Опалов. – К.: Кондор, 2006. – 192 с.
3. Wray L. Credit and State Theories of Money: The Contributions of A. Mitchell Innes / L. Wray. – Edward Elgar Publishing, 2004. – 281 p.
4. Сутність грошово-кредитних відносин та їх роль у трансформаційній економіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufpp.kiev.ua/sutnist-groshovo-kreditnih-vidnosin-ta-%D1%97x-rol-u-transformacijnij-ekonomici/>.
5. Аржевітін С.М. Грошово-кредитні відносини в розвитку економіки України: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.08 / С.М. Аржевітін. – К., 2011. – 35 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О.Ф. Скакун; пер. з рос. – 2-е вид. – Х.: Консум, 2005. – 656 с.
7. Очерки финансово-правовой науки современности: [монография] / под общ. ред. Л.К. Вороновой и Н.И. Химичевой. – М. – Х.: Право, 2011. – 592 с.
8. Ковальчук А.Т. Финансовое право в рыночных системах (теоретическое исследование в практическом контексте) / А.Т. Ковальчук. – К.: Парламентское изд-во, 2008. – 506 с.
9. Финансово-кредитный словарь: в 3 т. / под ред. проф. В.Ф. Гарбузова. – М.: Финансы и статистика, 1984. – Т. 3. – 1984. – 511 с.
10. Рябо Л.Г. Правовое регулирование кредитных отношений по законодательству Украины: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Л.Г. Рябо; Одесская национальная юридическая академия. – О., 2001. – 218 л.
11. Деньги, кредит, банки / [кол. авторов]; под общей ред. Г.И. Кравцовой. – Минск: Меркванне, 1994. – 268 с.
12. Про захист прав споживачів: Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – С. 379. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/1023-12/print>.
13. Про банки і банківську діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 5–6. – Ст. 30. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/2121-14/print>.
14. Малейн Н.С. Кредитно-расчетные правоотношения и финансовый контроль / Н.С. Малейн. – М.: Наука, 1964. – 225 с.
15. Воронова Л.К. Правовое регулирование кредитно-расчетных отношений в народном хозяйстве / Л.К. Воронова. – К.: Выща школа, 1988. – 214 с.
16. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М.: Юр. лит., 1975. – 878 с.
17. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/435-15/print>.
18. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 1. – Ст. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2664-14/print>.
19. Іваненко Л. Правові засади споживчого кредитування / Л. Іваненко // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 1. – С. 103–110.